УДК 34.01
DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.6

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Гончаров М.В.,
доктор філософії
ORCID: 0000-0003-4452-1652
e-mail: goncharovnik@ukr.net

Гончаров А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності і приватного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-2430-2789
e-mail: goncharov-82@ukr.net

Гончаров М.В., Гончаров А.В. Деякі аспекти досліджень наукових поглядів щодо поняття інформаційної безпеки.

Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретико-правових підходів до визначення поняття інформаційної безпеки та аналізу особливостей її формування у вітчизняній науковій традиції. Актуальність теми обумовлена зростанням кількості інформаційних загроз, спрямованих як на морально-психологічний стан суспільства, так і на функціонування ключових сфер державного управління, що посилює потребу у формуванні ефективної системи захисту інформаційного простору України. Заначено, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки та важливим чинником підтримання стабільності державності, забезпечення правомірного володіння й використання інформаційних ресурсів та запобігання деструктивним інформаційним впливам.

У роботі проаналізовано наукові праці українських дослідників, які сформували сучасне уявлення про зміст і структуру інформаційної безпеки. Зазначається, що за понад три десятиліття незалежності вітчизняна наука накопичила значний теоретичний та практичний матеріал, однак єдина узгоджена концепція інформаційної безпеки досі не вироблена.

Здійснено порівняльний аналіз різних підходів: від розуміння інформаційної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави – до її трактування як системи правових, технічних і організаційних заходів, спрямованих на підтримання функціонування інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Акцентується увага на розбіжностях у визначенні змістових елементів поняття, наявності надмірно широких або, навпаки, звужених підходів, що ускладнює формування чіткої категоріальної бази.

Особливе місце відведено критиці окремих наукових дефініцій, які використовують надто загальні або публіцистичні терміни, що не дозволяють повноцінно розкрити правову природу інформаційної безпеки. Проаналізовано концепції, що включають до сфери інформаційної безпеки організаційні та інфраструктурні елементи, а також ті, що концентруються на стані інформаційних ресурсів і рівні їх захищеності від несанкціонованого доступу, знищення чи модифікації.

У підсумку зроблено висновок, що більшість наукових підходів так чи інакше зводяться до характеристики інформаційної безпеки як здатності системи забезпечувати режим захищеності інформаційного середовища. Підкреслюється необхідність оновлення нормативно-правових механізмів, удосконалення організаційних структур управління інформаційною сферою та підвищення професійної підготовки фахівців для забезпечення стійкого функціонування цієї системи.

Ключові слова: інформаційна безпека України, забезпечення інформаційної безпеки, національна безпека, державне управління, державна інформаційна політика, захист інформаційного простору.

Honcharov A.V., Honcharov M.V. Directions for improving social protection of the population in Ukraine: main directions of scientific research.

The article is devoted to a comprehensive study of theoretical and legal approaches to defining the concept of information security and analyzing the features of its formation in the domestic scientific tradition. The relevance of the topic is due to the increase in the number of information threats aimed at both the moral and psychological state of society and the functioning of key areas of public administration, which increases the need to form an effective system for protecting the information space of Ukraine. It is noted that information security is an integral part of national security and an important factor in maintaining the stability of statehood, ensuring the lawful possession and use of information resources and preventing destructive information influences.

The paper analyzes the scientific works of Ukrainian researchers who have formed a modern understanding of the content and structure of information security. It is noted that over more than three decades of independence, domestic science has accumulated significant theoretical and practical material, however, a single agreed concept of information security has not yet been developed.

A comparative analysis of various approaches has been carried out: from understanding information security as a state of protection of vital interests of an individual, society and the state to its interpretation as a system of legal, technical and organizational measures aimed at maintaining the functioning of the information and communication infrastructure. Attention is focused on differences in defining the content elements of the concept, the presence of excessively broad or, conversely, narrow approaches, which complicates the formation of a clear categorical base.

A special place is given to criticism of individual scientific definitions that use too general or journalistic terms that do not allow fully revealing the legal nature of information security. Concepts that include organizational and infrastructural elements in the sphere of information security, as well as those that focus on the state of information resources and the level of their protection from unauthorized access, destruction or modification, have been analyzed.

As a result, it is concluded that most scientific approaches, in one way or another, are reduced to the characterization of information security as the ability of the system to ensure the security regime of the information environment. The need to update regulatory and legal mechanisms, improve organizational structures of information sphere management and improve professional training of specialists to ensure the sustainable functioning of this system is emphasized.

Key words: information security of Ukraine, ensuring information security, national security, public administration, public information policy, protection of information space.

Постановка проблеми. Дослідження проблем у сфері організації та провадження заходів з захисту інформаційного поля України набуває надважливого значення. Як складова національної безпеки держави, сфера інформації справляє потужний вплив на всі сторони функціонування суспільства. Саме тому інформаційну безпеку держави ми визначаємо як матеріальне підґрунтя морального здоров'я української нації і підсистем життєзабезпечення, яке потребує посиленої уваги та постійного контролю з боку органів, наділених необхідним обсягом повноважень. У зв'язку з цим заходи, спрямовані на підтримання належного рівня інформаційної безпеки, мають тривати безперервно, своєчасно і ефективно реагувати на будь-які прояви недружнього чи зловмисного втручання в моральний клімат чи матеріальну площину вітчизняного державного будівництва.

Оцінюючи стан інформаційної захищеності України за весь період незалежності, необхідно зазначити, що науковці і практики внесли значний вклад в розбудову інструментів ефективної протидії спробам завдати шкоди суспільству і державі у всіх відомих формах несанкціонованого втручання в економіку, науку, сферу управління, військову справу, суспільну свідомість.

Розглядаючи інформаційну безпеку держави як цілісну систему захисту відомостей незалежно від форми, в якій вони зберігаються, ми вирізняємо основні загрози цієї сфери, серед яких чільне місце займає протиправне оприлюднення, несанкціоноване використання, руйнування, знищення і зміна легітимних записів у державних чи інших реєстрах, які маються в електронній формі, і захищені законом від зловмисного втручання.

Стан опрацювання проблематики. Стан опрацювання цієї проблематики. Вивченню даного питання приділяли увагу багато науковців та дослідників: Біленчук П.Д., Білько С.С., Гнатюк С.Л., Григорчук М.В., Дзьобань О.П., Довгань О.Д., Золотар О.О., Косілова О.І., Кудін С.В., Ліпкан В.А., Логінов О.В., Новицька Н.Б., Ткачук Т.Ю., Тихомиров О.О., Француз. А.Й., Цимбалюк В.С., Шевченко А.Є., Ярема О.Г. та інші.

Метою цієї роботи є розгляд основних наукових підходів до визначення поняття інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні науковці не полишали поза увагою проблеми, пов'язані з організацією сфери інформаційної безпеки України. Такі тенденції започатковані в 90-і роки минулого століття, проте мали, в основному, узагальнюючий характер у межах організації заходів у сфері захисту національних інтересів, позбавлення України статусу імпортозалежної держави як в технологічній сфері, так і на інших напрямках міжнародного співробітництва.

Понад три десятиліття Української незалежності характеризуються інтенсивним дослідженням цієї галузі. Науковим розвідкам з даної проблематики притаманна широка осяжність висвітлення питань інформаційної безпеки. Водночас відзначається відсутність єдиної наукової концепції інформаційної безпеки, що говорить про недостатній рівень теоретико-практичної розробленості теми.

Загальна тематика досліджень на напрямку використання інформаційних технологій в науковій літературі представлена технологічними і гуманітарними пропозиціями щодо вирішення проблем на напрямах забезпечення інформаційної безпеки. Поряд з здійсненням технологічних заходів, що передбачає програмно-технічне супроводження процесів функціонування інформаційної безпеки, гуманітарний підхід визначає інформаційну безпеку як міждисциплінарну складову наукового знання, виокремлюючи юридичні, соціологічні і психологічні аспекти зазначеного соціально-правового явища.

Спрямування державної політики щодо питань, пов'язаних з організацією і проведенням заходів у сфері налагодження ефективного застосування інструментів інформаційної безпеки з позицій економіко-правового змісту, спонукало до всебічного глибинного наукового дослідження особливостей загально-методологічних основ функціонування цілісного процесу інформаційної безпеки. Таке завдання потребувало виведення закономірностей розвитку інформаційної сфери як основи матеріального і морального аспектів життєдіяльності суспільства, розроблення шляхів і способів використання інструментів інформаційної сфери з метою реалізації основних соціально-політичних завдань України, серед яких європейський вектор розвитку та набуття членства в НАТО. При цьому головним елементом парадигми інформаційної безпеки, на наше переконання, виступає інформаційний гуманізм, що покликаний гарантувати повномірну захищеність об'єктів інтелектуального надбання.

Слід зауважити, що поняття «інформаційна безпека» широко використовується в наукових публікаціях, навчальній і публіцистичній літературі, в нормативних документах різного рівня.

Водночас, вектор нашого дослідження вимагає здійснити авторський теоретико-правовий аналіз оприлюдненого наукового доробку на напрямку визначення основних якісних елементів, змісту і сутності ємнісного міждисциплінарного поняття, яким є інформаційна безпека держави. У контексті вищесказаного наводимо наукові погляди та підходи до тлумачення феномену «інформаційна безпека».

У контексті зазначеного вище наводимо судження Г.М. Сащука, який визначає інформаційну безпеку країни як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [1]. Свої висновки науковець обґрунтовує особливостями сучасного стану правового регулювання відносин в Україні, робить акцент на недостатній визначеності і не сформованості системи цінностей та інтересів суспільства, вказує на те, що існує низка невідповідностей між бажаннями та інтересами різних соціальних груп і професійних спільнот. Така ситуація, на думку науковця, призводить до політичної і соціальної нестабільності.

В.С. Цимбалюк та А.В. Бабінська вважають, що «під інформаційною безпекою України слід розуміти стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави [2].

Л.О. Кочубей [3, с. 221-222] при дефініції інформаційної безпеки, окрім загальних елементів, які ми зустрічаємо у визначеннях цитованих вище науковців, звертається до морально-психологічних аспектів, а саме «…деструктивних думок і дій, що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів».

Оцінюючи правове і логічне наповнення наведеного наукового розуміння сутності поняття «інформаційна безпека», уважаємо доцільним внести авторське розуміння вкладених термінів, що його пояснюють. На наш погляд, аналізована дефініція не в повній мірі розкриває сутність поняття «інформаційна безпека», оскільки використані базові елементи (деструктивні думки, негативні відхилення), що відтворюють внутрішню будову цього економіко-правового явища, мають превалюючий літературно-публіцистичний зміст, що не може позиціонуватися як достатнє пояснення складних економіко-правових явищ.

Дещо інші підходи до оцінки змісту і ролі інформаційної безпеки в структурі національної безпеки держави зустрічаються в науковому доробку С.С. Єсімова [4, с. 75]. Характеризуючи інститут інформаційної безпеки в системі інформаційного права, науковець включає до сфери його впливу всі сфери життя суспільства, які регулюються організаційними, правовими, технічними інструментами, що відповідають за забезпечення інформаційно-комунікаційного комплексу держави. Говориться про систему інформаційних ресурсів, інформаційно-комунікаційну інфраструктуру, ринок інформаційної продукції та послуг, систему масової освіти, підготовку кадрів для цієї сфери тощо.

Позитивно оцінюючи наукові здобутки С.С. Єсімова, уважаємо за доцільне висловити авторське критичне ставлення до оприлюдненого розуміння поняття «інформаційна безпека». Перше, що знижує враження від аналізованого визначення, є надмірне нагромадження структурних елементів сфери суспільного життя в одному узагальненні. Такий підхід надто розмиває межі цілісного інформаційного середовища, невиправдано поділяючи на окремі складові. Більше того, застосовуючи спосіб подріблення цілісного інституту «інформаційна безпека», науковець фактично покладає себе в залежність соціально-філософських понять, перелік яких є невичерпним.

На нашу думку, презентоване С.С. Єсімовим визначення поняття «інформаційна безпека» не повністю відповідає основним критеріям, якими можна пояснити поняття, тобто лаконічності, дотримання логічного змісту, послідовності обґрунтування і вирізнення відмінних ознак тощо.

Для надання нашій розвідці необхідного рівня науковості звертаємося до інших, представлених у значній кількості визначень поняття «інформаційна безпека».

Інформаційна безпека, на думку Б.О. Кормича, «виступає як захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави [5, с. 89].

Колектив науковців (І. Громико і Т. Саханчук) висловлюються про те, що «інформаційна безпека України – це захищеність державних інтересів, за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтралізація внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва» [6, с. 130–134].

В.С. Цимбалюк розуміє інформаційну безпеку «як стан інформації, в якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації» [7, с. 204].

На думку Р.А. Калюжного, інформаційна безпека – це вид соціальних інформаційних правовідносин щодо створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов життєдіяльності» [8, с. 234–244].

С.Ф. Гуцу вважає, що інформаційна безпека – «це стан захищеності потреб в інформації особи, суспільства й держави, при якому забезпечується їхнє існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз» [9, с. 35].

А.О. Нашинець-Наумова висловлюється про те, що «інформаційну безпеку України можна інтерпретувати як сукупність життєво важливих умов функціонування суб'єктів (людини, суспільства, держави) в інформаційній сфері та суб'єктивних (правових політичних, інформаційних наукових, оперативно-розшукових) можливостей їх усвідомлення й контролю» [10, с. 4].

Н.С. Грабар [11] інформаційну безпеку розглядає крізь призму її захищеності від несанкціонованого втручання, знищення і перетворення, а також створення умов, за яких буде досягнуто достатнього рівня захищеності інформаційних ресурсів, що виключає порушення їх нормального функціонування.

О.П. Дзьобань, О.Г. Данільян, та М.І. Панов висловлюють думку про те, що «інформаційна безпека – це безпека об'єкта від інформаційних загроз або негативних впливів, пов'язаних з інформацією, на нерозголошення даних про той чи інший об'єкт, що є державною таємницею» [12, с. 165].

Висновки. У зв'язку з наведеним вище зауважимо, що більшість з представлених дефініцій поняття «інформаційна безпека» певним чином виокремлюють складові механізму цього юридичного явища, застосовуючи такі характеристики, як «здатність захистити», «стан захищеності» тощо, тобто акцентують увагу на потенційній здатності управнених суб'єктів на забезпечення достатньо захищеного режиму для передавання і обміну інформацією.

Пізнавальний досвід вивчення правової реальності засвідчує про те, що для розвитку сфери інформаційної безпеки як частини суспільного життя важливого значення набувають не лише результати наукових розвідок, а й організаційні напрямки, які заохочують до пошуків найбільш оптимальних шляхів для їх досягнення.

Ґрунтуючись на проаналізованих наукових матеріалах, наводимо авторське визначення поняття «інформаційна безпека», яку розуміємо як діалектичну єдність всіх складових суспільного життя, якими забезпечується правомірне володіння, користування і поширення відомостей з різним рівнем доступу. Ефективна реалізація стратегічних пріоритетів, основних засад і завдань з боку держави у галузі інформаційної безпеки вимагає оновлення нормативно-правових механізмів, удосконалення організаційних підходів до управління сферою інформаційної безпеки, її належного кадрового забезпечення на умовах залучення до роботи високоінтелектуальних, патріотично налаштованих спеціалістів. Таке завдання уможливлюється виконанням комплексу законодавчих і практичних заходів, спрямованих на усунення суперечностей, неврегульованості, конфлікту інтересів між суб'єктами-учасниками сфери передавання і володіння інформаційними ресурсами, а також за умови подолання корупційних проявів на всіх рівнях державного управління.

Тому, при удосконаленні стратегії національної безпеки, можливому розробленні доктрини з питань комплексного забезпечення всіх складових цього юридичного явища, важливим елементом являється інформаційна безпека держави, яка є інструментом захисту національних інтересів в інформаційній сфері.

Отже, інформаційна безпека – це такий стан захищеності правовими інструментами інформаційного середовища, при якому мінімізуються будь які прояви протиправного заволодіння, використання чи розпоряджання інформацією з порушеннями встановленого порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL: http://troubleshooter.com.ua/ru/inform-bezopasnost/52-informatsijna-bezpeka-v-sistemi-zabezpechennya-natsionalnoji-bezpeki.
2. Цимбалюк В.С., Бабінська А.В. Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні: проблеми теорії та практики. URL: http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-8-2014/item/284-pravove-rehulyuvannya-informatsiynoyi-bezpeky-v-ukrayiniproblemy-teoriyi-ta-praktyky-tsymbaliuk-v-s-baby.
3. Кочубей Л.О. Інформаційна безпека держави: інструменти захисту українського інформаційного поля (на прикладі особливостей інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному Донбасі. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса. 2015. Вип. 3. С. 220–237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_3_10.
4. Єсімов С.С. Шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання в сфері інформаційної безпеки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 73–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_21.
5. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. 382 с.
6. Громико І., Саханчук Т. Державна домінантність визначення інформаційної безпеки України в умовах протидії загрозам. *Право України*. 2008. № 8. С. 130–134.
7. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія. Київ: Освіта України, 2010. 388 с.
8. Калюжний Р.А. Інформаційне право України: концептуальні основи формування. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. №3 (6). С. 234–244.
9. Гуцу С.Ф. Правові основи інформаційної діяльності: навч. посібник. Харків: Нац. Аерокосм. Ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. 48 с.

10. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.
11. Грабар Н.С. Інформаційна безпека в умовах становлення глобального інформаційного суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1461.
12. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: [навчальний посібник]. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.